

ljala značajnu vaspitno-obrazovnu instituciju radničke klase, putem koje se širila marksistička misao i podizala klasna svijest proletarijata.

Pojavom knjige »Revolucionarna štampa u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca«, dr Milana Vesovića, pisana istorija radničkog pokreta i istorija jugoslovenskog novinarstva dobile su jedan značajan prilog koji je prije svega veoma solidna osnova za dalja istraživanja o revolucionarnoj štampi ovog perioda o kojoj nema monografskih radova a pojedina pitanja, kako i sam autor navodi, kao što su finansiranje, štamparije, način rasturanja, novinarski aspekt (uređivanje, fizionomija listova . . .) uloga i uticaj štampe i slično, nisu gotovo ni doticana. Na kraju treba napomenuti da je autor dao i vrlo iscrpan popis revolucionarne štampe svrstane prema mjestu izlaženja, odnosno po republikama.

Željka Vrdoljak

Dr Ibrahim Karabegović, REFORMISTIČKI PRAVAC U RADNIČKOM POKRETU BOSNE I HERCEGOVINE 1919—1941. »Svjetlost« Sarajevo, 1979, str. 306.

Kod naših istraživača istorije radničkog pokreta pobjedilo je konačno saznanje da se moraju proučavati svi oblici u kojima se radnički pokret ispoljavao ako se želi steći potpunija slika o njegovom ukupnom razvitku. Takav zaključak se nameće kada posljednjih godina pratimo pojavu većeg broja studija, rasprava i članaka o onom pravcu u radničkom pokretu koji se najčešće označava pod zajedničkim imenom kao reformistički. Ne možemo sponiti o tome da se do nedavno više pažnje posvećivalo ispitivanju revolucionarne odnosno komunističke komponente u našem radničkom pokretu i to je bilo razumljivo iz dva razloga: prvo, jer se donedavno malo znalo o radničkom pokretu uopšte, a posebno o njegovoj revolucionarnoj orijentaciji kojoj je pečat davala Komunistička partija Jugoslavije i drugo, jer je pod vođstvom komunista uspješno vođena i sprovedena socijalistička revolucija i to je otvorilo široko polje istraživanja krupnih i složenih procesa koji su se pripremali više decenija i svoje napotpunije rješenje našli u stvaranju nove socijalističke Jugoslavije.

Sigurno da je pojavom rasprava o onoj struji u našem radničkom pokretu koja se godinama nalazila u sukobu sa KPJ naša najnovija istoriografija proširila trasu istraživačkog rada i da u svjetlu toga treba da cijenimo da se u ovoj oblasti čine uspješni koraci naprijed. Osvjetljavanjem reformističke komponente u našem radničkom pokretu ostvaruje se kompletnija predstava ne samo o pokretu u cjelini već i djelatnost KPJ u tom kontekstu dobija neke nove dimenzije.

Nemamo namjeru da ovdje dajemo ocjenu rezultata naše istoriografije o radničkom pokretu ali bi željeli upozoriti da su u Bosni i Hercegovini u tom pogledu postignuti zanimljivi i vrijedni rezultati. Rado-

vima više naših istraživača (N. Babića, N. Šarca, I. Hadžibegovića, E. Redžića, I. Karabegovića, T. Milenkovića, S. Kesića i dr.) obogaćena su saznanja o socijaldemokratiji u Bosni i Hercegovini do zaključno prvog svjetskog rata. Zanimljivi i zapaženi rezultati o svim oblicima sindikalnog organizovanja u Bosni i Hercegovini između dva rata sabrani su u dvije objavljene studije A. Hadžirovića. U povodu sedamdesetgodišnjice sindikalnog pokreta u Bosni i Hercegovini objavljen je 1977. godine zbornik radova sa priložima u kojima se markiraju neke važnije akcije organizovanog radničkog pokreta u jednom dužem vremenskom razdoblju (1905—1975). Veći dio svojih istraživanja I. Karabegović posvetio je ispitivanju nastanka i razvoja reformističkog pravca u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine. Prvi rezultati tih istraživanja sabrani su i objavljen 1973. godine u izdanju sarajevske »Svjetlosti« pod zajedničkim naslovom »Radnički pokret Bosne i Hercegovine između revolucionarne i reformističke orijentacije (1909—1929)«. Najnovije rezultate istraživanja reformizma u našem radničkom pokretu I. Karabegović objavio je u svojoj novoj knjizi pod naslovom »Reformistički pravac u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine 1919—1941. godine«. Ova studija rezultat je dugog i strpljivog rada kome su prethodila temeljita istraživanja u arhivskim ustanovama u zemlji i u inostranstvu. Spisak korištene štampe i literature govori o dobroj obavještenosti autora u tokove savremene istoriografije o radničkom pokretu.

Svojom studijom o reformizmu u našem radničkom pokretu I. Karabegović osvjettio je novim podacima najznačajnije momente iz istorije socijaldemokratije odnosno socijalističkog pokreta u nas između dva rata i otvorio niz pitanja koja zaslužuju da budu obrađena. Specifičnost uslova u kojima se razvijao radnički pokret u našoj zemlji između dva rata ogledaju se pored ostalog u tome što nisu postojali jednaki politički uslovi za slobodan razvoj svih struja i orijentacija u njemu. Revolucionarni odnosno komunistički pokret veoma je rano onemogućen u svojoj legalnoj djelatnosti i stavljen u uslove ilegalne i konspirativne borbe dok je socijalistički odnosno reformistički pravac bio u povoljnijim političkim uslovima. U stvari Socijalistička partija Jugoslavije kao njen izraz dijelila je u predratnoj Jugoslaviji dobrim dijelom sudbinu građanskih političkih stranaka i tek uspostavom šestojanuarskog režima bila je zabranjena. Dešavalo se, kako to Karabegović u svojoj studiji navodi, da lokalne vlasti nisu uvijek pravile razliku između komunista i socijalista ali se u cjelini gledano tolerisala djelatnost socijalista i njihovih organizacija iako sve do aprilskog rata zvanično nije bila odobrena obnova Socijalističke partije Jugoslavije. U Karabegovićevoj studiji razmatra se pitanje uticaja međunarodnog radničkog pokreta na razvoj našeg radničkog pokreta i u tom svjetlu na djelatnost reformista. Autor s pravom i dokumentovano dokazuje te uticaje. S tim u vezi postavlja se pitanje u kojoj mjeri su postojale sličnost u razvitku međunarodnog i našeg radničkog pokreta. Mislimo prije svega na sličnosti sa razvitkom tog pokreta u razvijenijim zapadno-kapitalističkim zemljama. Nasiljem političkih vlasti prirodan razvoj našeg radničkog pokreta je prekinut i on se kretao pritješnjen diktaturom bilo političkih stranaka na vlasti bilo pod uslovima najgrublje diktature kakvu je predstavljao šestojanuarski režim. Mada Karabegović u svojoj stu-

diji u bitnome tačno procjenjuje dimenzije političkog značaja Socijalističke partije i domet njenog uticaja među radnicima, zatim dosta precizno analizira uzroke zašto se u našim uslovima nije razvio dinamičniji socijalistički pokret, ipak nije dovoljno u svemu tome akcentuiran nedemokratski karakter režima predratne Jugoslavije koji nije dopuštao da se slobodno razvija ni građanska politička opozicija bilo da je ona dolazila s lijeva ili s desna. Upravo političko nasilje vlasti koje je došlo do izražaja neposredno nakon konstituisanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) bio je dosta važan činilac za produblјavanje procesa diferencijacije u radničkom pokretu, za njegovo prestruktuiranje. Mislimo da se taj momenat još do danas nije dovoljno ispitivao i da sluжуje svoју temeljniju ocјenu.

Na dosta mjesta autor konstatuje kako je gotovo simboličan broj radnika slijedio socijaliste da bi takođe pokazao da ni komunistička orijentacija u radničkom pokretu nije uvijek u tom pogledu imala više uspjeha. Socijalistička partija Jugoslavije zagovarala je integralno jugoslovenstvo, odnosno nacionalni unitarizam i podržavala centralističko ustrojstvo države. U isto vrijeme ova stranka imala je ambiciju da se, u uslovima nacionalne neravnopravnosti i očiglednog nacionalnog hegemonizm srpske buržoazije, predstavlja kao jugoslovenska. To je ovu stranku kao i druge slične političke organizacije koje nisu imale razumijevanja za svu složenost i delikatnost nacionalnog pitanja osudilo na političku izolaciju. Zanimljivo je autorovo ukazivanje na uzroke produblјavanja diferenciranja unutar socijalista tridesetih godina baš na pitanju da li podržati Seljačko-demokratsku koaliciju iza koje se krio zahtjev za drugačijom organizacijom države u kojoj bi se više vodilo računa o složenosti nacionalnih odnosa u nas. Kako centristi na čelu sa Živkom Topalovićem nisu podržali ovaj kurs V. Korač je proglasio obrazovanje Socijaldemokratske partije Jugoslavije odnosno ukidanje Socijalističke partije Jugoslavije. Iako je nacionalno pitanje dominiralo u političkom životu predratne Jugoslavije Socijalistička partija ništa ozbiljno nije poduzela da preispita svoj koncept nacionalne politike. Pokušaj socijalista u Bosni i Hercegovini da se u tom pogledu učine neke izmjene, o čemu autor dosta detaljno govori, u suštini je imao epizodan značaj. Socijalisti su ostali u tom pogledu gluhi i kada se kod nekih građanskih stranaka, koje su dugo istrajavale na integralnom jugoslovenstvu, počelo razmišljati o tome da se moraju uzimati u obzir nacionalna posebnost i individualnost pojedinih naroda i da u skladu s tim treba razmišljati o drugačijoj organizaciji države.

Pitanje uticaja izvana na naš radnički pokret a posebno na pojavu njegovog reformističkog pravca predstavlja temu za sebe i temeljno ispitivanje tog fenomena iziskivalo bi posebne studije. Autor je smatrao da u svojoj studiji mora to pitanje otvoriti i on je uspio da u glavnim crtama ukaže na izvorišta na kojima se napajao reformizam u nas. Zanimljivo da je autor ispustio da ukaže na diferencijaciju u radničkom pokretu prije prvog svjetskog rata na širem jugoslovenskom prostoru, u prvom redu među socijaldemokratskim strankama u našim zemljama pod austrougarskom upravom. Poznato je između ostalog da su održavane veze između Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine sa Socijaldemokratskom strankom u Hrvatskoj i Slavoniji.

Dobar dio teksta u Karabegovićevoj studiji dobio je karakter uvoda u glavni problem koji je sadržan u samom naslovu knjige. U tom dijelu teksta su naznačena i otvorena neka pitanja (pitanje reformističkog nasljeđa i s tim u vezi idejne osnove reformističkog pravca u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine). Autor je imao da savlada dosta teškoća metodološke prirode. Trebalo je jednu opštu pojavu locirati na tlo Bosne i Hercegovine, dovesti je u vezu sa kretanjima u međunarodnom radničkom pokretu i najzad pratiti slične procese u drugim dijelovima naše zemlje. Smatramo da je glavne teškoće metodološkog karaktera autor uspio da savlada. Moglo bi se ozbiljnije primjetiti na način kako je izvršena kompozicija studije. Autor je dijelom zadani problem analizirao hronološkim slijedom, ali jedan dio teksta tematizirao i izložio u sintetičkom vidu. Na taj način nisu se mogla izbjeći izvjesna ponavljanja, a to je donekle uticalo da nije uvijek ostvarena ravnomjerna preglednost i čitljivost teksta.

Radeći dugi niz godina na problematici reformizma u našem radničkom pokretu autor je u svojoj studiji sabrao i analizirao niz novih pojava u radničkom pokretu. Sada su jasnije predstave o karakteru socijalističkog odnosno reformističkog pravca u radničkom pokretu jer autor je jednom solidnom analizom upozorio na unutrašnje odnose među socijalistima, ispitao uzroke njihovog međusobnog razilaženja, koja su u pojedinim slučajevima bila gotovo beznačajna, pa je trebalo dosta truda uložiti i gotovo »mikroskopski« ispitati i utvrditi kakve su razlike ne samo između centrista i desnice već i razlike unutar same desnice odnosno centrista. U posebnom poglavlju analiziran je odnos socijalista prema komunističkom pokretu u našoj zemlji. U odnosu prema komunistima socijalisti-reformisti nalazili su dodirne tačke u određenim periodima između dva rata sa najekstremnijim nacionalističkim krugovima u zemlji. Autor nije ispustio da konstatuje da je i KPJ svojom sektaškom politikom i potpunim osloncem na Kominternu takođe sa svoje strane doprinosila zaoštavanju odnosno na relaciji socijalisti-komunisti.

U Karabegovićevoj studiji dosta pažnje je posvećeno sindikalnom pokretu i sindikalnim organizacijama i odnosu i uticaju socijalista na ove organizacije. Ti odnosi su bili složeni i protivrječni i vođena je stalna borba između komunista i socijalista za uticaj u njima. Gotovo da je još veća borba vođena unutar pojedinih struja među socijalistima za pozicije u vođstvu pojedinih sindikalnih saveza. Socijalisti su uspjeli steći najvažnije pozicije u radničkim socijalnim ustanovama (okružnim uredima za socijalno osiguranje radnika, komorama i bratinskim blagajnama) i rad u ovim ustanovama postao je važan izvor prihoda za činovničku birokratiju koja se regrutovala iz redova socijalističkih funkcionera. Autor smatra da je nepopularnost socijalista među radnicima dijelom proizilazila iz njihovo činovničkog odnosa i pozicije u radničkim socijalnim ustanovama. Razmatranja o socijalnom zakonodavstvu i o socijalnim ustanovama radnika između dva rata, koja je autor popratio sažetim istorijskim prikazom njihovog nastanka, predstavlja jednu posebno vrijednu cjelinu u ovoj studiji.

I. Karabegović svoju studiju završio je poglavljem u kome se razmatra odnos reformista prema parlamentarizmu, nacionalnom pitanju

i revolucionarnom radničkom pokretu. Tu su na vješt način rezimirana u sintetičkom vidu pitanja koja su u prethodnim poglavljima već elaborirana: u prvom redu u analizi fundamentalnih političkih dokumenata Socijalističke partije Jugoslavije ili pojedinih struja unutar nje.

Studijom I. Karabegovića o reformistima u našem radničkom pokretu obogaćena je naša historiografija novim saznanjima. Neka pitanja u njoj obrađena su dosta temeljito i čine za sebe posebno vrijedne zao-kružene cjeline i teško da će se budući istraživači ponovno njima vraćati. U studiji su neka pitanja više data u skici ili ih je autor ostavio otvorena i to može samo podsticajno djelovati na buduće istraživače da ih oblikuju u nove rasprave ili studije. Autor se predstavio kao solidan poznavalac novije istorije radničkog pokreta i to je došlo do izražaja, pored ostalog, u objektivnom i odmjerenom načinu pisanja. Njegova studija je rezultat dugog istraživačkog rada i zrelog poniranja u složene odnose istorije međuratnog radničkog pokreta ne samo u Bosni i Hercegovini već i šire.

dr Nusret Šehić

Jovanka Kecman, ŽENE JUGOSLAVIJE U RADNIČKOM POKRETU I ŽENSKIM ORGANIZACIJAMA 1918—1941, Narodna knjiga i Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1978. (475)

Mali je broj radova kod nas koji se odnose na učešće žena Jugoslavije u radničkom pokretu između dva svjetska rata. Knjigom Jovanke Kecman naša historiografija obogaćena je jednom vrijednom studijom o učešću žena naše zemlje u radničkom pokretu i ženskim organizacijama u periodu od 1918. do 1941. godine. Poteškoće u istraživanju ove problematike proističu iz oskudice arhivske građe, jer ni u jednom našem arhivu ne postoji kompletan fond o učešću žena u radničkom pokretu a malo je i dokumenata koji se odnose isključivo na rad žena. Uz neobjavljenu i objavljenu arhivsku građu, koja je veoma oskudna usljed ilegalnog djelovanja Komunističke partije Jugoslavije, J. Kecman je bila upućena na objavljena i neobjavljena sjećanja, na razgovore sa pojednim aktivistkinjama radničkog i naprednog ženskog pokreta kao i na korišćenje obimne partijske, sindikalne i druge štampe.

U uvodnim razmatranjima (5—67), govori se o društvenom položaju žena u jugoslovenskim zemljama, počecima i prvim oblicima njihovog organizovanja do stvaranja zajedničke države i o društveno-ekonomskom položaju žena u zajedničkoj jugoslovenskoj državi. Brži razvoj kapitalizma u jugoslovenskim zemljama krajem 19. i početkom 20. vijeka tražio je novu radnu snagu u privredi i doveo je do uključivanja žena u pojedine grane privrede. Ženski rad je manje plaćen od rada muškaraca. Iz potrebe za širim opštim i stručnim obrazovanjem kod žena došlo je do osnivanja i razvitka ženskog pokreta koji se bori